

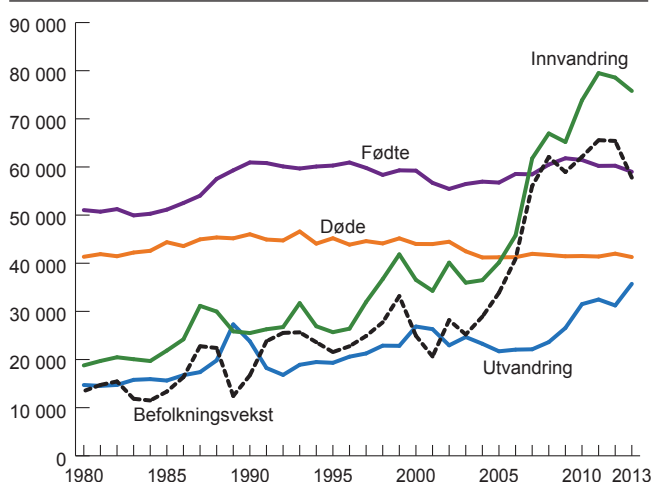
4. Befolkning og arbeidsinnsats

Høy innvandring og flere fødte enn døde bidro til en betydelig økning i folkemengden også i 2013. Veksten ble imidlertid noe lavere enn de foregående årene på grunn av høyere utvandring og noe lavere innvandring og fødselstall. Yrkesdeltakingen regnet i prosent av befolkningen i alderen 15-74 år fortsatte å falle svakt, mens pensjonsreformen trolig har vært en medvirkende årsak til økende yrkesdeltaking blant personer 62 år og eldre. Andelen av befolkningen 15-74 år som er utenfor arbeidsstyrken, fortsatte å stige svakt. Etter en kraftig vekst i utdanningssystemet fram til 2002 har tallet på elever og studenter ikke økt særlig sterkere enn kullenes størrelse. Men andelen som har fullført studiene i løpet av normert tid, har gått klart tilbake i løpet av de siste tiårene.

4.1. Befolkningen

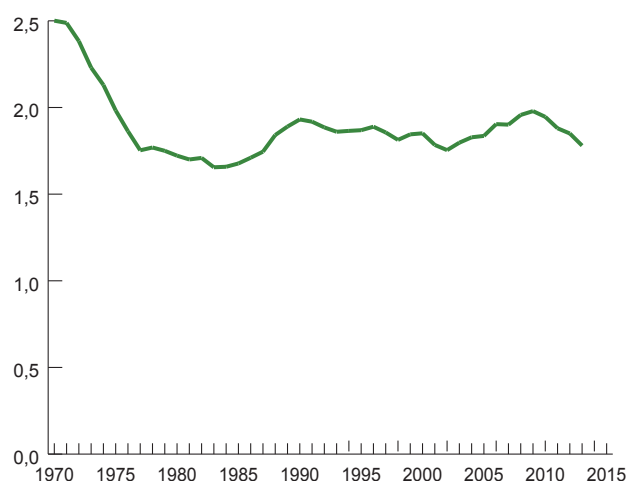
Folkemengden økte betydelig også i 2013, men litt mindre enn i de foregående årene. Vi må tilbake til 2006 for å finne en lavere prosentvis vekst i folketallet. Veksten var på 1,1 prosent, eller 57 800 personer, om lag 8 000 lavere enn i rekordåret i 2011. Nedgangen i veksten skyldes først og fremst høyere utvandring og lavere innvandring og fødselstall.

Figur 4.1. Fødte, døde, innvandring, utvandring og befolkningsvekst 1980-2013

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Folkemengd og kvartalsvise befolkningsendringer.

Figur 4.2. Samlet fruktbarhetstall (barn per kvinne). 2000-2013

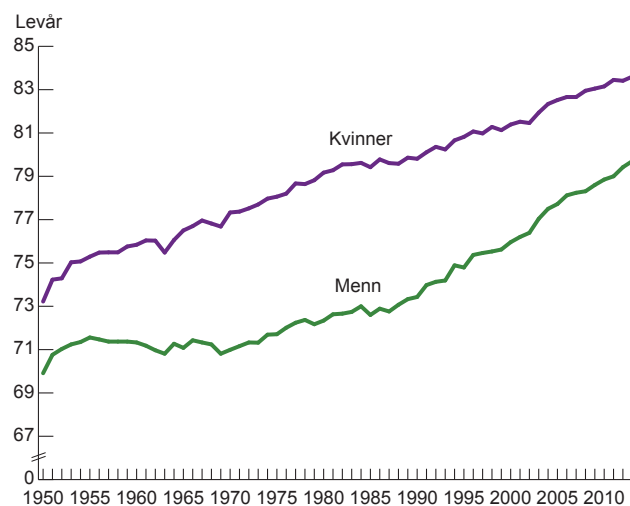

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fødselsoverskuddet i 2013 var snau 18 000, litt lavere enn i de fem foregående årene. At det er flere fødsler enn dødsfall skyldes delvis at fruktbarheten i Norge fortsatt er relativt høy, selv om den nå har sunket fem år på rad. Samlet fruktbarhetstall har gått ned fra 1,98 barn per kvinne i 2009 til 1,78 i 2013, det laveste tallet siden 2002. Dette er likevel godt over det europeiske gjennomsnittet på rundt 1,6 barn per kvinne. Den høye fruktbarheten i årene 2006-2010 ser ut til å ha vært midlertidig. En liknende utvikling har skjedd i de andre nordiske land. I Norden har nå Island og Sverige høyere fruktbarhet enn Norge, og ellers i Europa er den høyere i Irland, Frankrike og Storbritannia.

Antall døde falt svakt (med 700), noe som har sammenheng med en fortsatt økende levealder og at det er de små fødselskullene fra årene 1925-1943 som nå er blitt gamle. Fra 2012 til 2013 steg levealderen med om lag ¼ år for begge kjønn samlet. Dette er en økning på samme nivå som de siste 10-15 år. Fortsatt øker levealderen raskere for menn (0,28 år) enn for kvinner (0,19 år). I 2013 var forventet levealder ved fødselen 79,7 år for menn og 83,6 år for kvinner, de høyeste nivåene noen gang i Norge. Forskjellen mellom kvinners og menns forventede levealder blir stadig mindre og var 3,9 år i 2013, det laveste tallet siden 1955. I 2012

Figur 4.3. Forventet levealder ved fødselen for kvinner og menn. 1950-2013

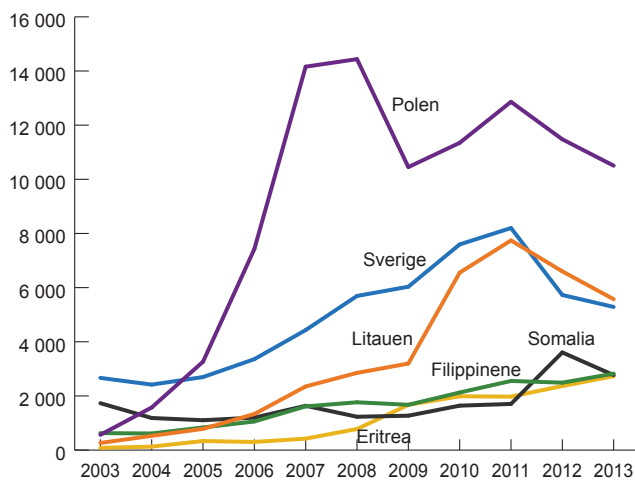

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.1. **Befolkningsendringer**

År	Folketall per 1.1.	Levende-fødte	Dødsfall	Innvandring	Utvandring	Nettoinnvandring	Fødsels-overskudd	Befolkningsvekst	Innenlandske flyttinger
1996-2000 gj.snitt	4 299 171	60 196	45 102	27 465	18 546	8 919	15 094	24 025	170 573
2001-2005 gj.snitt	4 420 819	59 522	44 348	34 690	22 885	11 805	15 174	26 696	191 433
2006-2010 gj.snitt	4 743 195	60 151	41 573	62 710	25 169	37 541	18 577	56 017	205 349
2011	4 920 305	60 220	41 393	79 498	32 466	47 032	18 827	65 565	226 361
2012	4 985 870	60 255	41 992	78 570	31 227	47 343	18 263	65 405	230 343
2013	5 051 275	58 995	41 282	75 789	35 716	40 073	17 713	57 781	234 795
2014	5 109 056								

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Folkemengd og kvartalsvise befolkningsendringer.

Figur 4.4. **Største innvandringsland i 2013 etter statsborgerskap, utvikling siden 2003**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

hadde sju andre europeiske land høyere levealder enn Norge (begge kjønn kombinert). Fortsatt er det japanske kvinner som lever lengst i verden.

Den klart viktigste årsaken til befolkningsveksten er fortsatt høy innvandring, selv om det var en nedgang på nærmere 3 000 fra året før. Imidlertid har en sterkt økende utvandring bidratt til å redusere nettoinnvandringen betydelig, med over 7 000 fra 2012 til 2013. I 2013 utgjorde nettoinnvandringen 69 prosent av befolkningsveksten, om lag på samme nivå som i de foregående årene. Utvandringen var om lag 4 500 høyere enn i 2012 og den høyeste noen gang. Den viktigste årsaken til den økende utvandringen er det voksende antallet innvandrere, som har betydelig større utvandringssannsynlighet enn resten av befolkningen. Utvandringen er særlig høy for utdannings- og arbeidsinnvandrere som har bodd kort tid i Norge. Opprydding i Det sentrale folkeregisteret i Skattedirektoratet i 2013 av personer som har flyttet ut for lengre tid siden, har imidlertid også bidratt til den høye registrerte utvandringen i 2013. Det er for tidlig å si om utvandringssannsynligheten har økt.

Polske statsborgere utgjør fortsatt den største gruppen av personer som innvandrer til Norge, selv om betydelig færre kommer nå enn i toppåret 2008, se figur 4.4. Svenske statsborgere utgjorde i 2012-2013 den tredje største innvandringsgruppen, etter litauiske

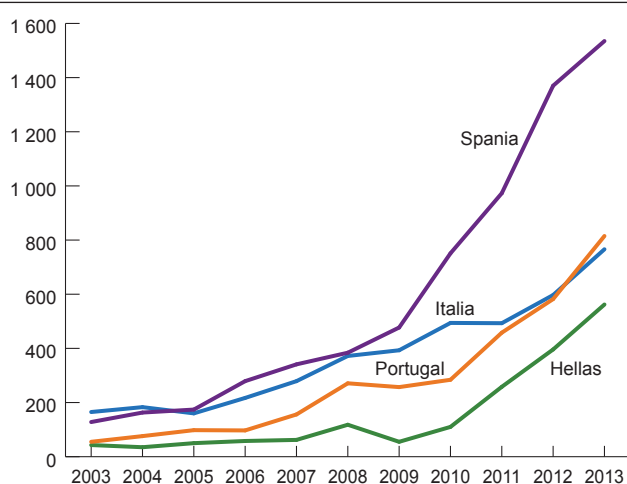
statsborgere. Av begge disse nasjonalitetene har det kommet færre de to siste årene. Dette må ses i sammenheng med et noe strammere arbeidsmarked i Norge. Derfor har trolig også arbeidsinnvandringen fra disse landene gått ned, se omtalen nedenfor. Omtrent like mange filippinske, somaliske og eritreiske statsborgere innvandret i 2013. Antall somaliere som kom, har gått betydelig ned, mens det har kommet flere filippinere og eritreere de siste årene. Innvandringsgrunnen varierer imidlertid for disse gruppene. De fleste eritreere kom hit på grunn av flukt, mens filippinerne kommer på grunn av utdanning (særlig au pair), arbeid og familie.

Stadig flere statsborgere fra de kriserammede landene i Sør-Europa innvandrer til Norge, trolig på grunn av et svakt arbeidsmarked, men antallet er fortsatt lavt sammenlignet med innvandring fra andre land (se figur 4.4 og 4.5). 1 500 spanske statsborgere flyttet til Norge i fjor, en tredobling siden finanskrisen begynte i 2008. Også fra Italia, Portugal og Hellas har det vært økning, særlig fra Hellas med en tidobling siden 2009. Likevel kom det færre enn 4 000 statsborgere fra disse fire landene til sammen i fjor, det vil si godt under innvandringen fra Litauen alene. Riktignok har også utvandringen fra Norge av de fire søreuropeiske nasjonalitetene økt betydelig de siste årene, men antallet er fortsatt lavt (i alt 900 i 2013, en fordobling fra året før).

Statsborgere fra land utenfor Norden må oppgi innvandringsgrunn når de bosetter seg i Norge. Som figur 4.6 viser, har arbeid vært den dominerende innvandringsgrunnen siden 2007. Mange av de som kommer som familieinnvandrere, kommer dessuten fra de samme landene som har flest arbeidsinnvandrere – Polen og Litauen. Fordi det har kommet færre fra disse to landene de siste to årene, samt at innvandringen fra det sørlige EU fortsatt er relativt lav, fikk vi en liten nedgang i arbeidsinnvandringen i 2012, og trolig også i 2013. Innvandring på grunn av familieetablering og -gjenforening og flukt økte mest.

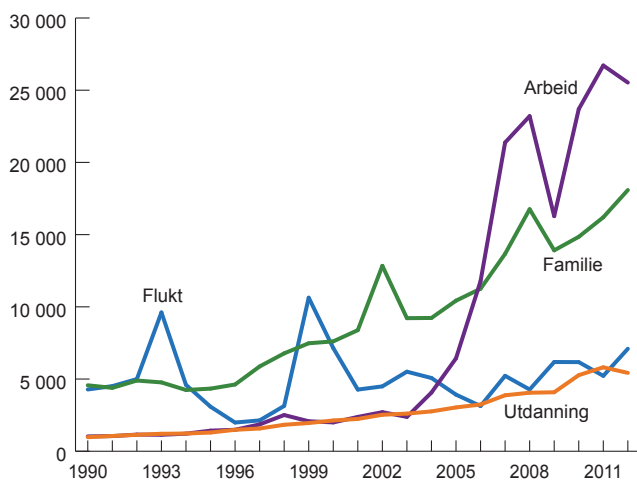
Antall innenlandske flyttinger over kommunegrensene økte til 235 000 i 2013, det høyeste tallet noen gang. Flyttingene bidro til en ytterligere sentralisering av bosettingen. 1. januar 2014 bodde 67,9 prosent av befolkningen i de 150 mest sentrale kommunene, det vil si de seks landsdelsentrene og kommunene rundt dem, mens andelen i de 149 utkantkommunene gikk ytterligere ned, til 9,1 prosent. Innvandringen bidrar

Figur 4.5. Innvandring av statsborgere fra land i Sør-Europa. 2003-2013

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.6. Innvandring etter innvandringsgrunn og innvandringsår, ikke-nordiske borgere. 1990-2012

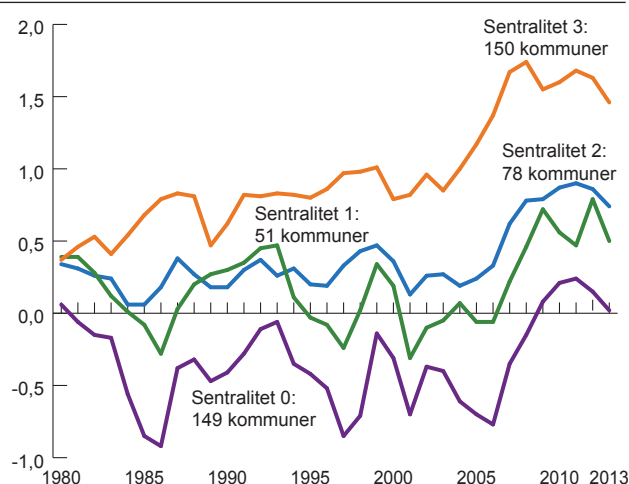
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

også til sentraliseringen, men fordi det er innvandringsoverskudd til nesten alle landets kommuner, medfører den høye innvandringen at langt færre kommuner enn tidligere får synkende folketall. Befolkningsveksten er fortsatt størst i de mest sentrale kommunene og minst i de minst sentrale kommunene, der den stort sett har vært negativ siden 1980 (se figur 4.7).

SSBs siste befolkningsframskrivninger ble publisert i juni 2012. Befolkningsstatistikken for 2013 viser at framskrivningenes hovedalternativ overvurderte befolkningsveksten med om lag 8 100 for 2013, mens lavalternativet undervurderte det med 23 300. Tallet på fødte ble overvurdert med om lag 4 300, samtidig som vi anslo om lag 400 for mange døde og 4 200 for høy nettoinnvandring. At det ville bli en nedgang i nettoinnvandringen fra 2012 til 2013 ble antatt i framskrivningen, men nedgangen ble betydelig større enn forutsatt (7 300 mot 900 i mellomalternativet).

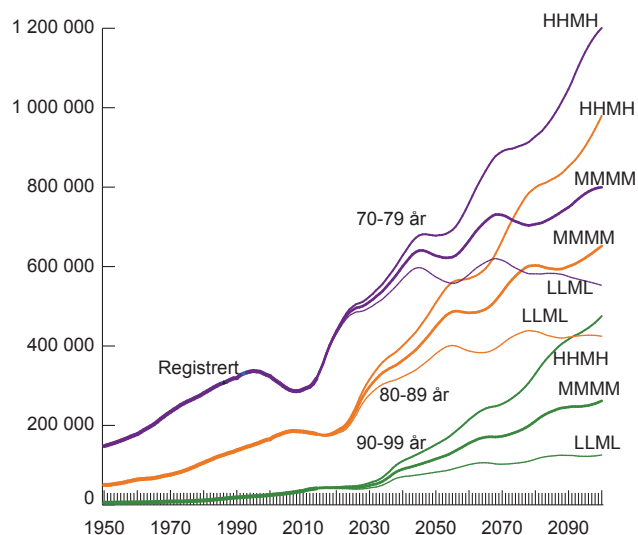
Framskrivningene viser at antall eldre vil øke sterkt framover, uansett hvilket framskrivningsalternativ vi

Figur 4.7. Befolkningsvekst etter sentralitet. 1980-2013. Prosent per år

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.8. Antall personer i noen tiårsgrupper for eldre. 1950-2100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

MMMM: Hovedalternativ, det vil si middels verdier for fruktbarhet, levealder, innenlandske flyttinger og innvandring
 LLML: Lavalternativ, det vil si lave verdier for fruktbarhet, levealder og innvandring, og middels innenlandsk flyttenivå
 HMMH: Høyalternativ, det vil si høye verdier for fruktbarhet, levealder og innvandring, og middels innenlandsk flyttenivå
 Kilde: Statistisk sentralbyrå

ser på (figur 4.8). De nærmeste årene vil det skje en sterk vekst i antall personer 70-79 år fordi de store etterkrigskullene passerer 70 år. Dette vil særlig medføre økte pensjonsutgifter. På 2020-tallet vil det komme en sterk vekst i personer 80-89 år og på 2030-tallet av personer 90-99 år, som særlig vil påvirke utgiftene til helse og omsorg. Fordi den samlede folkemengden forventes å vokse betydelig, vil de relative tallene bli noe lavere, men hovedtrenden er den samme: Det blir flere i de eldste aldersgruppene ifølge alle de alternative beregninger som er gjort.

De neste befolkningsframskrivningene kommer 17. juni i år.

Tabell 4.2. Arbeidsstyrken etter kjønn. 1000 personer¹

	2000	2005	2010	2012	2013
Menn	1 258	1 272	1 378	1 419	1 431
Kvinner	1 092	1 127	1 224	1 259	1 274
I alt	2 350	2 400	2 602	2 677	2 704

¹ Om lag 7 000 av økningen fra 2000 til 2012 kan tilskrives omlegging av AKU i 2006

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen.

4.2. Yrkesdeltaking

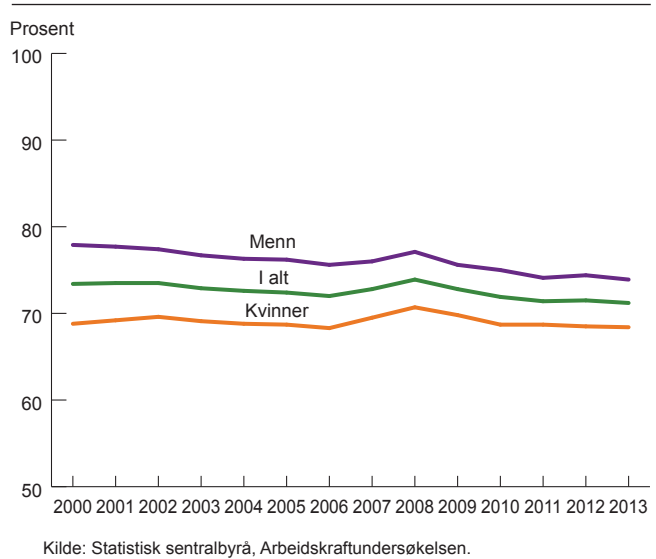
Arbeidsstyrken er definert som summen av de sysselsatte og de arbeidsledige. Ifølge Statistisk sentralbyrås Arbeidskraftundersøkelse (AKU) var den samlede arbeidsstyrken blant landets bosatte i 2013 kommet opp i 2 704 000 personer regnet som årsgjennomsnitt. Veksten på 27 000 personer fra 2012 var noe lavere enn året før. Sammenlignet med år 2000 hadde arbeidsstyrken i 2013 vokst med 354 000 personer. Mesteparten av denne økningen kan forklares med økt innvandring.

Yrkesdeltakingen uttrykker andelen av en befolkningsgruppe som er i arbeidsstyrken. Den samlede yrkesdeltakingen for både menn og kvinner har falt svakt fra 2012 til 2013. Hvis vi ser bort fra en midlertidig topp i yrkesdeltakingen i 2008 som følge av høykonjunktur og sterkt press i arbeidsmarkedet, var den samlede yrkesdeltakingen for kvinner i 2013 på samme nivå som ved århundreskiftet, mens det har vært en svakt synkende tendens for menn. Det er imidlertid noen nyanser i utviklingen avhengig av alder.

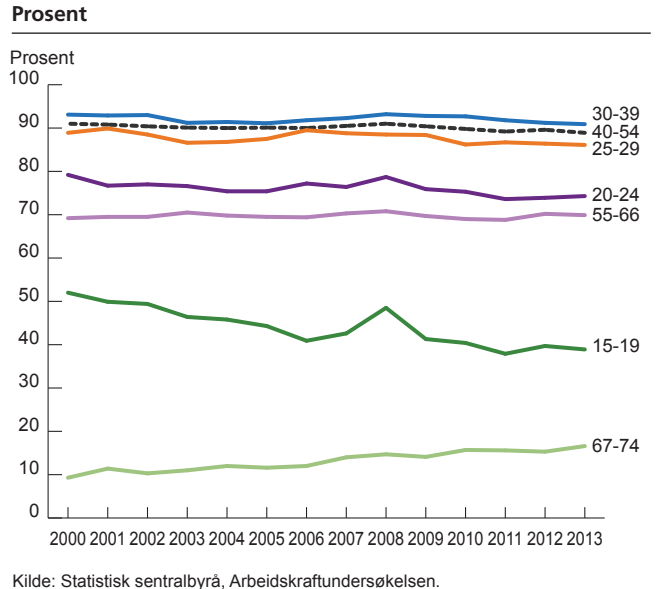
Yrkesdeltakingen for aldersgruppen 15-19 år har vist en synkende tendens det siste tiåret, både for menn og kvinner. Dette skyldes at størsteparten av ungdomskullene nå går på videregående skole. Likevel er yrkesdeltakingen slik den er definert i AKU i overkant av 40 prosent for aldersgruppen samlet. Det høye tallet skyldes at mange skoleungdommer har deltidsjobb og blir regnet som sysselsatte i AKU dersom de arbeider minst en time i undersøkelsesuken. Dette er også en medvirkende årsak til at konjunkturutviklingen slår spesielt ut i yrkesdeltakingen for ungdomsgruppene. Spesielt for gruppen 15-19 år hadde yrkesdeltakingen en markant topp under høykonjunktoren i 2008. For aldersgruppen 67-74 år har yrkesdeltakingen vist en svakt stigende tendens siden århundreskiftet for både menn og kvinner. Dette kan delvis forklares ved at andelen av de yngste innen gruppen har økt på bekostning av andelen for de eldste. Også for kvinner i aldersgruppen 55-66 år har yrkesdeltakingen steget svakt. For andre aldersgrupper har det bare vært små endringer i yrkesdeltakingen de siste årene.

Et av siktemålene med pensjonsreformen som ble innført fra 1. januar 2011, har vært å stimulere eldre arbeidstakere til å utsette avgangen fra arbeidslivet. Både utvalgsundersøkelsen AKU og registerinformasjon viser en gradvis økning i yrkesdeltakingen for de aktuelle årskullene. Tendensen til økende yrkesdeltaking startet imidlertid før reformen ble innført i 2011. Hva som skyldes pensjonsreformen, og hva som skyldes andre

Figur 4.9. Yrkesdeltaking for menn og kvinner, 15-74 år. Prosent

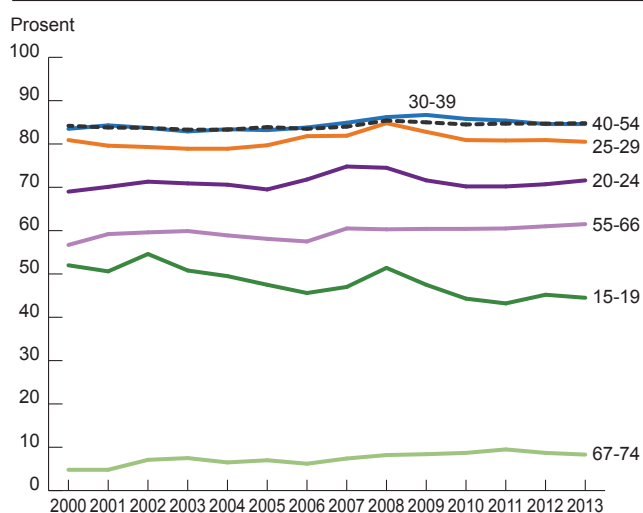
Figur 4.10. Yrkesdeltaking for menn i ulike aldersgrupper. Prosent

årsaker, er dermed ikke avklart. Den registerbaserte sysselsettingsstatistikken (se figur 4.12) viser samtidig at yrkesdeltakingen for aldersgruppen 60 og 61 år, som ikke er direkte omfattet av pensjonsreformen, også har økt. Det er spesielt for årsklassene 63 og 64 år at yrkesdeltakingen har økt siden 2010, og utviklingen i retning høyere yrkesdeltaking har fortsatt fra 2012 til 2013. Utviklingen har gjort seg gjeldende for både menn og kvinner, og for menn har det også vært en klar økning i yrkesdeltakelsen ved 65 år. Etter utdanningsnivå har yrkesdeltakingen for de over 62 år økt for alle grupper i årene etter 2010, men økningen har vært sterkest for de med utdanning på videregående nivå.

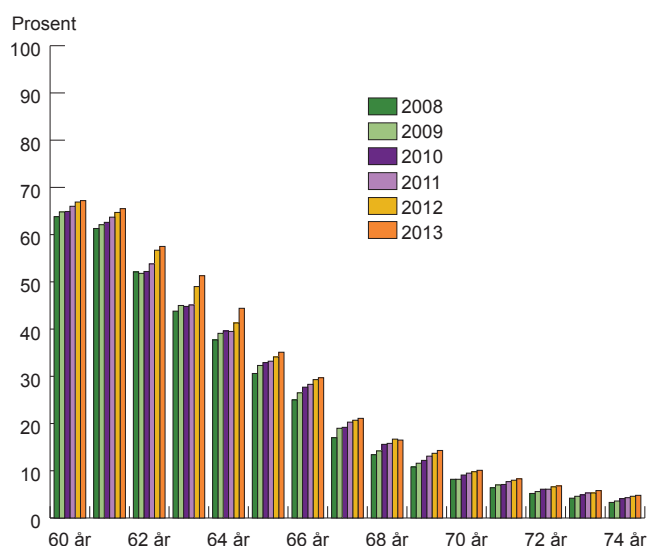
I tråd med forventningene ser effekten av pensjonsreformen ut til å være klart sterkere for arbeidstakere i privat sektor enn for arbeidstakere ansatt i det offentlige. Dette har sammenheng med at det gamle systemet

Figur 4.11. Yrkesdeltaking for kvinner i ulike aldersgrupper. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen.

Figur 4.12. Arbeidstakere etter alder. Prosent av befolkningen i samme aldersgruppe. Bosatte 60-74 år. 2. kvartal 2010-2013

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Registerbasert sysselsetningsstatistikk.

med Avtalefestet pensjon (AFP) er beholdt i offentlig sektor. Selv om det er mulig å velge en ordning med å ta ut folketrygd fra 62 år i kombinasjon med full eller delvis jobb, ser det ut til at de fleste velger det gamle systemet med AFP. Pensjonsreformen ser dermed foreløpig ikke ut til å ha ført til utsatt avgang fra yrkesaktivitet for de offentlig ansatte. Det ser også ut til at pensjonsreformen har ført til at noen selvstendige og arbeidstakere uten rett til AFP i privat sektor har valgt å pensjonere seg tidligere med det nye systemet. Mens de nå har mulighet til å pensjonere seg ved 62 år (gitt tilstrekkelig opptjening), var nedre grense for pensjonering for disse gruppene 67 år med det gamle systemet. Fordelingen av den bosatte befolkningen på 61 år i 4. kvartal 2012 etter i hvilken grad og hvor de var sysselsatt er vist i tabell 4.3.

Tabell 4.3. Bosatte personer på 61 år etter sysselsetningsstatus og hvor de var sysselsatt. 4. kvartal 2012

	1 000 personer	Prosent	Prosent av sysselsatte
I alt	56,0	100,0	
Sysselsatt i offentlig sektor	13,9	24,8	40,3
Arbeidstaker i privat sektor med AFP	9,9	17,7	28,8
Arbeidstaker i privat sektor uten AFP	6,7	12,5	20,2
Selvstendig næringsdrivende	3,7	6,6	10,6
På trygd eller arbeidsinntekt under 1G	21,5	38,4	

Kilde: Registerbaserte opplysninger fra NAV og SSB.

Yrkesdeltakingen er høy i Norge sammenlignet med de fleste andre land. Dette gjelder spesielt for kvinner hvor sysselsetningsprosenten for aldersgruppen 15-64 år i 2012 lå nærmere 17 prosentpoeng over gjennomsnittet for OECD. Høy yrkesdeltaking blant kvinner i de skandinaviske landene har sammenheng med at omsorgen for barn og eldre i stor grad er flyttet fra familien til offentlig sektor. Sammen med Nederland har Norge den høyeste sysselsetningsprosenten for aldersgruppen 15-64 år i hele OECD-området. Selv om den samlede yrkesdeltakingen for aldersgruppen 15-64 år var svakt høyere i Sverige enn i Norge i 2012, bidro en klart høyere arbeidsledighet i Sverige enn i Norge til at den samlede sysselsetningsprosenten for aldersgruppen lå 2 prosentpoeng under den norske. Den samlede sysselsetningsprosenten i Danmark og Tyskland er heller ikke langt unna den norske, mens land som Finland, Storbritannia, USA og Japan ligger litt lavere. Sysselsetningsprosenten i Frankrike, men særlig i land som Italia og Spania, er betydelig lavere enn i Norge. Det har sammenheng med en klart lavere yrkesdeltaking blant kvinner, men har også sammenheng med en mye høyere arbeidsledighet som i stor grad har rammet menn.

Sysselsetningsprosenten i Norge er spesielt høy sammenlignet med OECD-gjennomsnittet når det gjelder aldersgruppen 55-64 år. Forskjellen for denne aldersgruppen var i 2012 på over 10 prosentpoeng for menn og nærmere 20 prosentpoeng for kvinner. For denne gruppen har Sverige høyere sysselsetningsprosent enn Norge for både menn og kvinner, og Japan ligger også en del høyere for menn. Danmark ligger derimot klart under, både for menn og kvinner. Norge og Sverige skiller seg merkbart fra de andre landene når det gjelder sysselsetningsprosenten for kvinner i denne aldersgruppen. Spesielt er sysselsetningsprosenten for kvinner i denne aldersgruppen lav i sør-europeiske land som Frankrike, Spania og spesielt Italia.

For ungdom i aldersgruppen 15-24 år er også sysselsetningsprosenten i Norge en god del høyere enn for OECD-gjennomsnittet, og også for denne aldersgruppen spesielt for kvinner. For denne aldersgruppen er imidlertid sysselsetningsprosenten i Nederland klart høyere enn i Norge for både menn og kvinner, mens den er merkbart lavere i Sverige enn i Norge. Også for denne aldersgruppen er sysselsetningsprosenten

Tabell 4.4. Sysselsettingsandel og arbeidsledighet i utvalgte OECD-land. Prosent

	Sysselsettingsprosent. 15-64 år			Arbeidsledighet i prosent av arbeidsstyrken Nov. 2013
	I alt	Menn	Kvinner	
	Årsgjennomsnitt 2012			
Norge	75,8	77,7	73,8	3,5
Danmark	72,6	75,2	70,0	6,9
Finland	69,5	70,9	68,2	8,4
Sverige	73,8	75,6	71,8	8,0
Frankrike	63,9	68,0	60,0	10,8
Italia	57,6	67,5	47,8	12,7
Nederland	75,1	79,7	70,4	6,9
Spania	56,2	61,0	51,3	26,7
Storbritannia	70,9	76,1	65,7	7,4
Tyskland	72,8	77,6	68,0	5,2
USA	67,1	72,3	62,2	7,0
Japan	70,6	80,3	60,7	4,0
OECD	65,1	73,2	57,2	7,8

Kilde: OECD Employment Outlook 2013: Statistical Annex, og OECD Labour force statistics.

Tabell 4.5. Sysselsettingsandeler i utvalgte OECD-land etter kjønn og alder i 2012. Prosent

	15-24 år		25-54 år		55-64 år	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Norge	51,4	54,0	87,0	82,1	74,8	66,9
Danmark	54,6	55,4	84,6	79,1	65,9	55,8
Finland	44,1	42,5	84,5	79,4	56,7	59,7
Sverige	38,7	41,5	87,8	82,5	76,4	69,8
Frankrike	31,3	26,3	85,8	76,0	47,4	41,7
Italia	24,2	16,6	81,6	59,1	50,4	30,9
Nederland	62,4	64,3	88,6	78,9	68,1	49,1
Spania	20,3	19,8	71,1	61,3	52,4	36,0
Storbritannia	50,4	49,6	86,4	74,3	65,4	51,0
Tyskland	48,6	44,6	88,1	78,2	68,5	54,8
USA	46,6	45,4	82,5	69,2	65,5	56,1
Japan	37,9	39,0	91,5	69,2	78,8	52,4
OECD	42,9	36,4	85,1	66,3	64,5	47,2

Kilde: OECD Employment Outlook 2013: Statistical Annex.

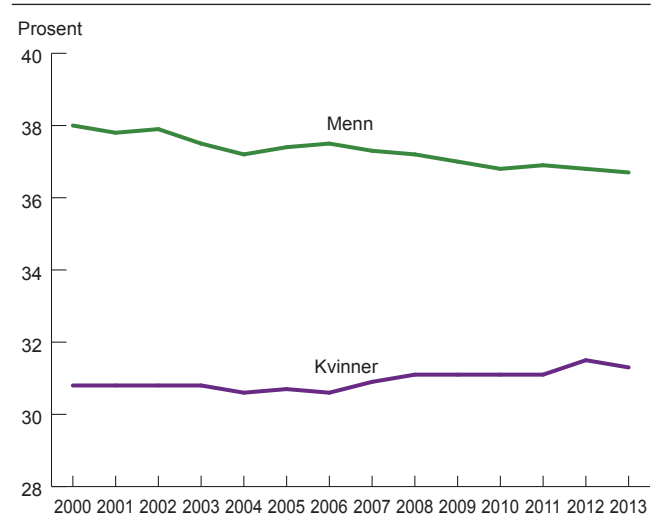
betydelig lavere i Frankrike, Spania og Italia på grunn av problemene på arbeidsmarkedet i disse landene.

For menn i aldersgruppen 25-54 år er yrkesdeltakingen jevnt høy i de fleste OECD-land som er omfattet av tabellen, bortsett fra Spania og Italia. Japan er det landet som har høyest sysselsettingsprosent for menn i denne aldersgruppen. For kvinner ligger de nordiske land med Norge og Sverige klart høyest, og sysselsettingsprosenten er jevnt over ikke mer enn 5 prosentpoeng lavere enn for menn. Sysselsettingsprosenten for kvinner i aldersgruppen 25-54 år ligger imidlertid ikke vesentlig under det nordiske nivået i land som Nederland, Tyskland, Storbritannia og Frankrike. USA og Japan ligger en del lavere, og også for kvinner i denne aldersgruppen ligger Spania og Italia langt etter.

4.3. Arbeidstid

Mens yrkesdeltakingen i Norge er høy sammenlignet med OECD-gjennomsnittet, er den gjennomsnittlige

Figur 4.13. Gjennomsnittlig avtalt arbeidstid for menn og kvinner i alder 15-74 år. Timer per uke

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen.

arbeidstiden per sysselsatt noe lavere. Dette er naturlig ettersom den høyere yrkesdeltakingen i Norge skyldes at flere enn i mange andre land arbeider deltid, og mange med svært kort arbeidstid er inkludert i den norske sysselsettingsstatistikken. Ettersom personer med svært kort arbeidstid i ulik grad er inkludert i sysselsettingsstatistikken i de forskjellige landene, er det vanskelig å gi gode tall for gjennomsnittlig årlig arbeidstid som er sammenlignbare. Det er imidlertid interessant å merke seg at gjennomsnittlig arbeidstid per sysselsatt er vel så høy i Norge som i Nederland og Tyskland, som inkluderer sysselsatte med svært kort arbeidstid i statistikken på samme måte som hos oss.

Det forholdsvis store innslaget av deltidsarbeid i Norge gjør seg spesielt gjeldende for kvinner i tillegg til at yrkesdeltakingen for kvinner fortsatt er en del lavere enn for menn. Mens den gjennomsnittlige avtalte arbeidstiden for sysselsatte menn i aldersgruppen 15-74 år i henhold til arbeidskraftundersøkelsene var på 36,7 timer per uke i 2013, var det tilsvarende tallet for kvinner 31,3. Men også for gjennomsnittlig arbeidstid har det over tid vært tegn til utjevning mellom menn og kvinner. I et lengre perspektiv har den gjennomsnittlige avtalte arbeidstiden per uke for sysselsatte kvinner i 2013 økt med 0,5 timer siden år 2000, mens den har falt med 1,3 timer for menn. Utviklingstrekkene både for menn og kvinner ser ut til å gjøre seg gjeldende så å si uavhengig av alder, med mulig unntak av en svak nedgang i gjennomsnittlig arbeidstid for kvinner i aldersgruppen 15-24 år siden århundreskiftet og en svak økning de siste årene for menn i aldersgruppen 67-74 år.

4.4. Innvandrere i arbeidsmarkedet

Den høye nettoinnvandringen i de siste årene har gitt et klart bidrag til veksten i sysselsettingen. Den siste tilgjengelige detaljerte statistikken over innvandrernes sysselsettingsforhold fra 4. kvartal 2012 viser at tallet på registrerte sysselsatte innvandrere bosatt i Norge

Tabell 4.6. Sysselsatte etter innvandrerbakgrunn i 4. kvartal i utvalgte år. 1 000 personer

	2004	2007	2009	2011	2012
Befolkningen ekskl. innvandrere	2 139	2 271	2 246	2 255	2 255
Innvandrere, landgruppe 1		68	78	89	92
Innvandrere, landgruppe 2		31	47	76	89
Innvandrere, landgruppe 3		115	127	143	152
Bosatte i alt	2 289	2 484	2 497	2 561	2 589
Ikke-bosatte	32	64	75	71	83

Landgruppe 1: Vest-Europa, Nord-Amerika, Australia og New Zealand

Landgruppe 2: EU-land i Øst-Europa

Landgruppe 3: Resten av verden

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Registerbasert sysselsettingsstatistikk for innvandrere.

Tabell 4.7. Sysselsatte i prosent av befolkningen etter kjønn, alder og landbakgrunn. 4. kvartal 2012

	Menn			Kvinner		
	15-29 år	30-54 år	55-74 år	15-29 år	30-54 år	55-74 år
Befolkningen ekskl. innvandrere	61,1	87,7	59,0	60,7	84,2	47,4
Innvandrere, gr. 1	65,7	85,0	59,5	63,5	80,4	49,5
Innvandrere, gr. 2	70,6	80,0	64,7	60,1	72,1	52,8
Innvandrere, gr. 3	50,5	66,5	38,7	41,4	57,6	32,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Registerbasert sysselsettingsstatistikk for innvandrere.

var kommet opp i hele 334 000 personer. Veksten fra 4. kvartal 2011 var på 27 000, slik at innvandrerne sto for hele den samlede sysselsettingsveksten blant bosatte i Norge i 2012. I likhet med i de fleste andre år siden 2004 bidro arbeidsinnvandrerne fra de nye EU-landene fra Øst-Europa mest til denne veksten, men det var også en klar vekst i sysselsettingen blant innvandrere fra landgruppe 3 (definert i tabellen). Sammenlignet med 4. kvartal 2004 har tallet på sysselsatte bosatte innvandrere økt med 184 000 personer. Dette utgjør over 60 prosent av den samlede sysselsettingsveksten blant bosatte i perioden. I tillegg til sysselsettingen blant bosatte innvandrere var det i 4. kvartal 2012 registrert 83 000 sysselsatte lønsmottakere på korttidsopphold (og dermed ikke bosatte). Økningen for denne gruppen sammenlignet med 4. kvartal 2011 var på nærmere 12 000 personer. Sammenlignet med 4. kvartal 2004 var tallet på sysselsatte ikke-bosatte lønsmottakere i 4. kvartal 2012 mer enn 50 000 høyere.

Generelt avviker ikke sysselsettingsprosentene for innvandrere fra Vest-Europa, Nord-Amerika, Australia og New Zealand (landgruppe 1) mye fra de tilsvarende tallene for befolkningen eksklusive innvandrere. Mannlige innvandrere i aldersgruppen 15-29 år fra de nye EU-landene i Øst-Europa har klart høyere sysselsettingsprosent enn norskfødte menn i samme aldersgruppe. Dette skyldes at en stor del av disse har kommet til Norge for å arbeide, mens de norskfødte i større grad er under utdanning. For kvinner i aldersgruppen 30-54 år ligger derimot sysselsettingsprosenten for innvandrerne

fra både landgruppe 1 og 2 i henhold til avgrensningen i tabellen noe lavere enn for de norskfødte. Innvandrere fra resten av verden (landgruppe 3) har en langt lavere sysselsettingsprosent enn de norskfødte. Det gjelder spesielt for kvinner, og for aldersgruppen 30-54 år er avviket hele 27 prosentpoeng. Sysselsettingsprosenten for menn fra landgruppe 3 er også vesentlig lavere enn for de norskfødte i alle aldersgrupper. Forskjellen mellom landgruppe 3 og de andre må ses på bakgrunn av at gruppe 1 og 2 domineres av arbeidsinnvandrere, mens flyktninger i hovedsak befinner seg i landgruppe 3.

4.5. Alternativer til arbeid

I 2013 var 28,8 prosent av alle personer i aldersgruppen 15-74 år utenfor arbeidsstyrken, det vil si verken sysselsatte eller arbeidsledige (se tabell 4.8). Denne andelen har økt med i overkant av 2 prosentpoeng siden år 2000, og har også vist en svakt stigende tendens siden 2010. Den siste utviklingen har blant annet sammenheng med at de store barnekullene født etter krigen har nådd vanlig pensjonsalder. Yrkesaktiviteten i aldersgruppen 67-74 år er naturlig nok noe lavere enn for yngre aldersgrupper slik at andelen med førtidspensjonister, uføre og alderspensjonister er høyere enn før. Sammenlignet med år 2000 er det særlig en økt andel unge under utdanning som har bidratt til å trekke andelen utenfor arbeidsstyrken noe oppover, men denne utviklingen har stoppet opp de siste årene. Siden århundreskiftet har andelen med hjemmearbeidende i aldersgruppen 15-74 år blitt mer enn halvert. En del av personene som er under utdanning, arbeidsledige, uføre eller på arbeidsavklaringspenger, er delvis sysselsatte.

I Arbeid og velferd nr. 2, 2013 har Arbeids- og velferdsdirektoratet (NAV) dokumentert beregninger som viser hvor mange årsverk som går tapt på grunn av dårlig helse eller mangel på ordinært arbeid. Beregningene omfatter personer i yrkesaktiv alder (16-67 år) som helt eller delvis er berørt av arbeidsledighet, sykefravær, uførepensjon eller arbeidsavklaringspenger. I 2012 gikk det til sammen tapt 657 000 årsverk blant personer som var omfattet av disse ordningene sammenlignet med om disse hadde arbeidet fulltid. Dette er en nedgang på

Tabell 4.8. Personer 15-74 år etter arbeidsstyrkestatus og hovedsakelig virksomhet. Prosent av personer i alt

	2000	2010	2012	2013
Sysselsatte	70,9	69,3	69,2	68,7
Deltidssysselsatte under utdanning	4,0	4,2	4,4	4,3
Deltidssysselsatte på førtidspensjon/uføre	0,6	0,8	0,6	0,7
Arbeidsledige	2,5	2,6	2,3	2,5
Personer utenfor arbeidsstyrken	26,6	28,1	28,5	28,8
Under utdanning	6,5	8,0	8,0	7,9
Hjemmearbeidende	3,0	1,4	1,2	1,1
Førtidspensjonister/uføre	8,5	10,0	9,4	9,7
Alderspensjonister	7,2	6,7	7,5	7,6
Andre	1,4	2,0	2,5	2,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen.

Tabell 4.9. **Personer i alderen 15-29 år som verken er sysselsatt eller under utdanning etter kjønn og alder. Prosent**

	2006	2010	2013
Menn			
15-19 år	2	3	3
20-24 år	6	8	8
25-29 år	6	9	8
Kvinner			
15-19 år	2	2	2
20-24 år	8	7	9
25-29 år	11	12	12

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen

5 600 sammenlignet med 2011, men hvis en korrigerer for økt folketall i aldersgruppen, er nedgangen reelt på 14 000 tapte årsverk. Regnet i prosent av antall personer i aldersgruppen 16-67 år utgjorde tapte årsverk 19,2 prosent i 2012 mot 19,7 prosent i 2011. Tallet på tapte årsverk på grunn av uførepensjon økte fra 2011 til 2012, mens tapte årsverk på grunn av nedsatt arbeids- evne, sykefravær og arbeidsledighet ble redusert.

Ettersom beregningen er basert på at alle de berørte personene alternativt skulle ha arbeidet heltid, vil den selvsagt overvurdere potensialet for tapte årsverk. Mange syke og uføre har liten arbeidsevne, og mange friske jobber deltid. Poenget med beregningen ligger primært i å følge endringer i tapte årsverk og sammenholde det med personer som mottar helse-relaterte ytelser over tid. Sammenlignet med 2005 har tallet på tapte årsverk økt med i overkant av 40 000, men regnet i prosent av aldersgruppen 16-67 år er det en nedgang fra 20,0 til 19,2 prosent. Økningen i tallet på tapte årsverk fra 2005 til 2012 har spesielt funnet sted i den gruppen som er definert som personer med nedsatt arbeidsevne.

Et omfang av tapte årsverk på 19,2 prosent av folketallet i aldersgruppen 16-67 år virker som et høyt tall sammenlignet med de fleste andre europeiske land. Imidlertid er det svært få land som har like høy sysselsettingsandel som Norge. De høye prosentene for personer omfattet av sykefravær, arbeidsavklaringspenger eller uførhet her i landet kan derfor i stor grad forklares med de gunstige norske velferdsordningene som i langt større grad enn i andre land sikrer inntektene for de som er syke eller arbeidsledige.

På grunn av den høye arbeidsledigheten i mange europeiske land har økende oppmerksomhet blitt rettet mot ungdom som verken er i arbeid eller utdanning. Dette gjelder også i noen grad norsk ungdom selv om problemene på arbeidsmarkedet har vært klart mindre i Norge sammenlignet med andre land. Med utgangspunkt i spørsmål stilt i Arbeidskraftundersøkelsene er det anslått at 70 000 personer i aldersgruppen 15-29 år verken var i arbeid eller utdanning i 2013. Dette representerer en økning på 7 000 sammenlignet med 2012, og tallet har vært økende siden den første registreringen på 51 000 i 2006. En god del av økningen kan imidlertid forklares med at ungdomskullene i de

siste årene har vært større enn tidligere. Målt i prosent av befolkningen i de aktuelle gruppene har økningen vært langt mer beskjeden. Ettersom de fleste unge i aldersgruppen 15-19 år nå er omfattet av videregående skole, er andelen som verken er i arbeid eller utdanning for denne gruppen svært lav. Andelen er større for de over 20, men en høyere andel for kvinner enn for menn skyldes trolig i stor grad at de får barn. At 8 prosent av mennene i aldersgruppen 20-29 år verken er i arbeid eller under utdanning, er langt mer bekymringsfullt.

4.6. Utdanning og tilbud av arbeid

Tilgang på arbeidskraft med tilstrekkelige kvalifikasjoner er nødvendig for å sikre økonomisk vekst gjennom økt produktivitet. Arbeidsmarkedet har blitt stadig mer spesialisert i løpet av de siste tiårene, og næringslivet har i økende grad etterspurt arbeidskraft med spesifikk utdanning, både på videregående og høyere nivå. Over de siste tiårene har det derfor vært en sterk økning i tallet på personer i både videregående og høyere utdanning slik det går fram av tabellene 4.10 og 4.11.

Inkludert norske elever i utlandet var det blant de bosatte i Norge registrert nærmere 207 000 elever i aldersgruppen 16-19 år i videregående utdanning høsten 2012. Dette utgjorde over 79 prosent av befolkningen i aldersgruppen. Regnet i prosent av fire årskull (16-19 år) er andelen ikke høyere ettersom videregående utdanning med studiespesialisering vanligvis gjennomføres i løpet av tre år. Andelen av aldersgruppen 16-18 år som var elever i videregående opplæring, var høsten 2012 kommet opp i over 92 prosent.

I 1974 utgjorde andelen av aldersgruppen 16-19 år som var elever i videregående skole knapt 46 prosent, og målt i antall personer økte elevtallet i aldersgruppen med nærmere 93 000 personer fra 1974 til 2012. Av de årene som er dekket av tabell 4.10, fant økningen i elevtallet spesielt sted fram til 1992 som følge av utbyggingen av videregående utdanning. Etter 2002 har andelen omfattet av videregående opplæring bare økt svakt. Langt større ungdomskull enn tidligere bidro likevel til at tallet på elever økte med nærmere 39 000 fra 2002 til 2012. Økningen i elevtallet i videregående skoler siden 1974 har vært noenlunde parallell for menn og kvinner.

Inkludert norske studenter i utlandet var det blant de bosatte i Norge registrert over 261 000 studenter i høyere utdanning høsten 2012. Dette er over 190 000 flere og nærmere 4 ganger så høyt som i 1974. Studenttallet økte spesielt kraftig på begynnelsen av 1990-tallet på grunn av den vanskelige situasjonen på det norske arbeidsmarkedet. Etter 2002 har økningen vært langt mer moderat, og ikke vesentlig sterkere enn befolkningsutviklingen i de aktuelle ungdomsgruppene skulle tilsi. I 2012 var over 32 prosent av aldersgruppen 19-24 år i høyere utdanning mot bare 12 prosent i 1974. Mens flere menn enn kvinner tok høyere utdanning fram til begynnelsen av 1980-tallet, har dette endret seg markant ved at kvinner er i klart flertall blant studenter i høyere utdanning. I 1974 var bare vel 10 prosent av

Tabell 4.10. Elever i alder 16-19 år i videregående utdanning i Norge og norske elever i utlandet. Absolutte tall i 1 000 personer og regnet i prosent av befolkningen 16-19 år

	1974	1982	1992	2002	2011	2012
Elever i videregående utdanning 16-19 år. 1 000 personer						
I alt	113,6	148,5	172,7	168,2	205,0	206,9
Menn	58,6	72,3	88,5	86,6	107,2	108,4
Kvinner	55,0	76,2	84,2	81,6	97,8	98,4
Andel 16-19 år i videregående utdanning. Prosent						
I alt	45,9	57,0	73,3	78,1	79,1	79,3
Menn	46,3	54,0	73,6	78,2	80,0	80,6
Kvinner	45,4	60,2	73,0	78,0	78,1	77,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå, utdanningsstatistikk.

Tabell 4.11. Studenter i høyere utdanning i Norge og norske studenter i utlandet etter kjønn og alder. Absolutte tall i 1 000 og regnet i prosent av befolkningen i aktuell aldersgruppe

	1974	1982	1992	2002	2011	2012
Studenter i høyere utdanning. 1 000 personer						
I alt	68,0	85,0	159,8	223,1	250,5	261,2
Menn	39,8	42,8	73,8	89,7	100,2	104,5
Kvinner	27,3	41,5	86,0	133,4	150,3	156,7
Andel 16-24 år i høyere utdanning. Prosent						
Menn	13,2	11,6	19,9	24,5	25,4	26,1
Kvinner	10,4	12,6	23,8	36,0	38,2	39,1
Andel 25-29 år i høyere utdanning. Prosent						
Menn	6,7	7,8	10,7	14,9	13,3	13,2
Kvinner	3,2	5,7	10,4	17,8	16,9	17,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå, utdanningsstatistikk.

kvinnene i aldersgruppen 19-24 år i høyere utdanning, mens andelen i 2012 var kommet opp i nærmere 40 prosent. I tilsvarende aldersgruppe for menn utgjorde andelen studenter i høyere utdanning i 2012 vel 26 prosent.

Etter hvert som en stadig større andel av ungdomskullene har gått inn i høyere utdanning, har andelen som har fullført studiene i løpet av normert tid gått tilbake. I tillegg til at størsteparten av ungdomskullene nå starter på videregående skole, er disse to utviklingstrekkene de viktigste årsakene til at nærmere 8 prosent av befolkningen i aldersgruppen 15-74 år oppga utdanning som hovedvirksomhet i 2013. Raskere gjennomføring av utdanningen ville ha bidratt til å redusere denne andelen samtidig som sysselsettingsprosenten trolig ville ha økt.

Fullføringsandelen i høyere utdanning har gått klart ned i løpet av de siste ti årene. Av de om lag 41 000 studentene som startet i høyere utdanning i utdanningsåret 2000/01, var det hele 42 prosent som ikke hadde

fullført en grad ti år etterpå. Dette er en økning i på 11 prosentpoeng i andelen som ikke hadde fullført sammenlignet med de som startet å studere ti år tidligere, det vil si i utdanningsåret 1990/91. Fullføringen blant de som startet i dette utdanningsåret, var imidlertid en del høyere enn de som startet ti år før det igjen, selv om studenttallet da var en god del lavere. Situasjonen på arbeidsmarkedet, med en etter norske forhold betydelig arbeidsledighet på første del av 1990-tallet, har derfor spilt en medvirkende rolle når det gjelder gjennomføringen. Fullføringsprosenten for kvinner har for alle de tre utvalgte studentkullene vært høyere enn for menn til tross for at langt flere kvinner enn menn startet i høyere utdanning i 2000/01. I kullet som startet i 1980/81 var det om lag like mange kvinner som menn. Økningen i andelen som ikke har fullført etter ti år når vi sammenligner studentkullet fra 2000/01 med kullet fra 1990/91, har også vært noe lavere for kvinner enn for menn, med henholdsvis 10 og 13 prosentpoeng. Over 49 prosent av mennene som startet studiene i 2000/01, har ikke fullført noen grad ti år etter. Når

Tabell 4.12. Andel av studenter etter kjønn og oppnådd grad 10 år etter oppstart. Prosent

Oppstart	1980/81			1990/91			2000/01		
	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner
Fullført doktorgrad	0,4	0,5	0,2	0,4	0,5	0,3	0,5	0,9	0,3
Fullført høyere grad, mer enn 4 år	14,7	19,6	9,8	18,2	21,9	15,0	18,3	21,5	16,2
Fullført lavere grad, 2-4 år	47,8	37,8	57,9	50,0	41,3	57,4	39,0	28,3	46,1
Ingen fullført grad	37,1	42,1	32,1	31,4	36,2	27,2	42,2	49,3	37,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå, utdanningsstatistikk.

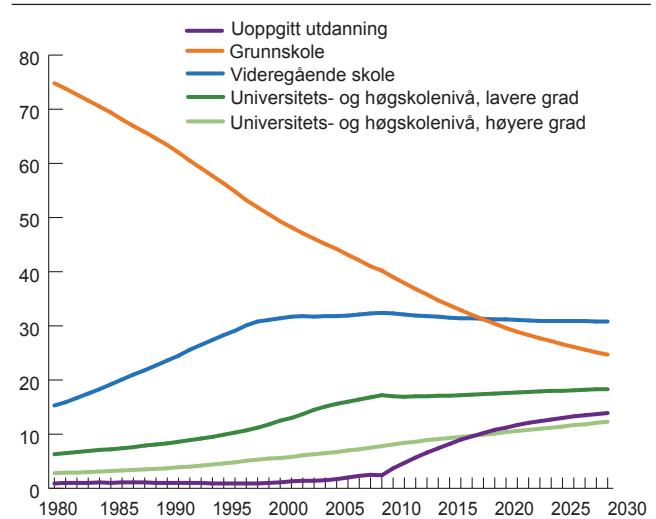
det gjelder fullført høyere grad, og ikke minst fullført doktorgrad, er andelen med menn som har fullført etter ti år fortsatt høyere enn for kvinner. Dette har sammenheng med at mange kvinner velger høyere utdanning av lavere grad som for eksempel lærer eller rettet inn mot helse og omsorg.

Den sterke økningen som har funnet sted i både videregående og høyere utdanning i løpet av de siste tiårene, har ført til en betydelig økning i befolkningens utdanningsnivå. Mens bare 15 prosent av befolkningen i aldersgruppen 16-74 år hadde videregående skole som høyeste fullførte utdanning i 1981, var andelen i 2010 kommet opp i over 32 prosent. Tilsvarende lå andelen med utdanning fra universitet og høyskole i 1981 bare på 9 prosent, mens den var kommet opp i 25 prosent i 2010. I motsatt retning har andelen med bare grunnskoleutdanning sunket fra 75 prosent i 1981 til 40 prosent i 2010.

Utbyggingen av høyere utdanning siden begynnelsen av 1990-tallet har vært så sterk at veksten i andelen med høyere utdanning fortsetter frem til 2030 selv om vi legger til grunn at utdanningstilbøyelighetene holder seg konstante. Dette skyldes at en langt større andel av de yngre kullene som kommer ut i arbeidsmarkedet har fullført høyere utdanning enn de kullene som går av med pensjon. Som en følge av tidligere problemer med å registrere utdanningsnivået for innvandrere, er forutsetninger om framtidige innvanderers utdanningsnivå foreløpig ikke innarbeidet i SSBs framskrivningsopplegg. Som en følge av denne svakheten, viser framskrivningene en betydelig økning i andelen med uoppgitt utdanning fram mot 2030 som følge av høy innvandring, og da særlig i de første årene. Mens andelen med videregående skole synker svakt, er andelen av befolkningen i aldersgruppen 16-74 år med universitets- og høyskoleutdanning samlet anslått å øke til nærmere 31 prosent. Andelen med grunnskoleutdanning faller ytterligere til 25 prosent, men med fordeling av de nye innvandererne som foreløpig har uoppgitt utdanning, vil andelen falle mindre.

Selv om utdanningstilbøyelighetene holdes konstant fram til 2030, ser det ut som om utvidelsen av kapasiteten i utdanningssystemet de siste tiårene er bortimot tilstrekkelig til å dekke den økte etterspørselen etter utdannet arbeidskraft. Men det ser ut til at tilbudet ikke er tilstrekkelig til å møte etterspørselen for flere typer arbeidskraft med videregående fagutdanning og universitets- og høyskolenivå, lavere grad som høyeste fullførte utdanning. Spesielt ser det ut til å bli mangel på flere typer fagutdanninger fra videregående skole. For utdanninger på høyere nivå er det for få som utdanner seg som sykepleiere og lærere til å møte den økte etterspørselen. På den andre siden ser det ut til at det utdannes for mange innen økonomi og administrasjon, samfunnsfag, jus og humanistiske fag. Dette har sammenheng med den sterke ekspansjonen som har funnet sted for disse utdanningene siden begynnelsen

Figur 4.14. **Befolkningen 16-74 år fordelt etter høyeste fullførte utdanning. Prosent**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.13. **Framskrivning av tilbud og etterspørsel for utvalgte utdanningsgrupper fra 2010 til 2030. 1 000 personer**

Utdanningstype	Sysselsatte	Etterspørsel	Tilbud
	2010	2030	2030
Grunnskole + uoppgitt	579	517	789
Videregående	1 131	1 452	1 318
Elektro, mekaniske fag og maskin	240	326	260
Bygg- og anleggsgfag	114	188	146
Andre tekniske fag og håndverk	141	203	187
Universitet og høyskole, lavere grad	652	957	922
Ingeniørutdanning	73	74	86
Andre realfag	57	90	63
Økonomi og administrasjon	118	169	186
Samfunnsfag og jus	38	59	60
Humanistiske fag	45	57	71
Lærere	152	218	185
Sykepleierfag	83	144	96
Andre helsefag	56	92	81
Universitet og høyskole, høyere grad	229	318	324
Sivilingeniørutdanning	36	47	60
Andre realfag	43	56	63
Økonomi og administrasjon	33	50	85
Samfunnsfag	23	35	59
Jus	20	29	41
Humanistiske fag	25	32	54
Totalt	2 590	3 245	3 353

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Framskrivninger av etterspørsel og tilbud for ulike typer arbeidskraft, Rapporter 48/2013.

av 1990-tallet. Eksisterende underskudd på ingeniører, sivilingeniører og andre med realfagsutdanning ser ut til å bli redusert. Det er nødvendig å se framskrivningene for de fire gruppene med realfagsutdanning i sammenheng.